

بایسته‌های پژوهشی و نگارشی در عرصه تحقیق متون شیعی - عبدالحسین طالعی

علمی - ترویجی

فصلنامه تخصصی مطالعات قرآن و حدیث سفینه

سال هجدهم، شماره ۷۲ «ویژه پژوهش‌های قرآنی»، پاییز ۱۴۰۰، ص ۱۴۲-۱۴۸

بایسته‌های پژوهشی و نگارشی در عرصه تحقیق متون شیعی

عبدالحسین طالعی*

چکیده: این گفتار، عناوین پنجاه رساله خطی و عکسی در زمینه‌های قرآن، حدیث و عقاید شیعی را در بر دارد که تمام یا بیشتر آنها تا کنون تحقیق و منتشر نشده‌اند، و تحقیق آنها می‌تواند موضوع پایان‌نامه قرار گیرد، یا مقالات پژوهشی در باره درونمایه آنها نوشته شود. این نسخه‌ها از دو کتابخانه قم (کتابخانه مدرسه حجتیه، کتابخانه مرکز علوم عقلی) انتخاب شده و نسخه‌هایشان در دسترس است.

کلیدواژه‌ها: بایسته‌های پژوهشی؛ نسخه‌های خطی شیعی؛ کتابخانه مدرسه حجتیه قم؛ کتابخانه مرکز علوم عقلی قم؛ کتابخانه‌های قم.

*. هیأت علمی دانشگاه قم، مربی گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه قم، قم، ایران taleie20@gmail.com

بایسته‌های پژوهشی نقشه راهنمای مفیدی است که می‌توان برای اهل تحقیق ترسیم کرد و قدر آن را پژوهشیان می‌دانند. تا کنون در چند شماره فصلنامه سفینه در موضوع‌های مختلف، فهرست‌های راهنما با عنوان «بایسته‌های پژوهشی» ارائه شده و این گفتاورد در همان راستا است.

اینک در این فرصت پنجاه عنوان از منابع مخطوط شیعی معرفی می‌شود که بیشتر آنها تا کنون یا چاپ نشده یا به صورت مناسب ارائه نشده است. همچنین می‌توان برخی از این کتابها را به عنوان محور اصلی در نظر گرفت که بر اساس آن پژوهش‌هایی مانند روش‌شناسی یا مانند آن در قالب پایان‌نامه یا مقالات پژوهشی به سامان رسد.

به هر حال، از یاد نبریم که منابع مخطوط گنجینه‌هایی هستند که کمتر به آنها توجه شده است. طبعاً هر تلاش و کوششی در جهت احیای آنها خدمتی است در جهت یادآوری مجاهدان مخلصی که از نام و نان گذاشتند و به تعبیر علامه میرحامد حسین، "مردانه‌وار پای در مضمار کارزار نهادند"، و جان بر سر آرمان نهادند و جاودانه شدند.

این فهرست، چند ویژگی دارد:

الف. این بایسته‌ها فقط مبتنی بر دو دوره فهرست نسخه‌های خطی است؛ یکی فهرست نسخه‌های خطی مدرسه حجتیه قم، دیگری فهرست نسخه‌های عکسی مرکز علوم عقلی وابسته به مؤسسه امام خمینی. کتاب اولی در یک جلد و دومی در سه جلد. بدین روی فهرست بایسته‌ها به ترتیب همان منابع یاد شده است. ب. خوشبختانه این نسخه‌ها موجود و در دسترس است. لذا نیمی از راه تحقیق و نشر این کتابها - که دسترسی به نسخه کتاب باشد - با تلاش دانشجویان پیشین به

خوبی نگهداری شده و آنها را به نیکی به ما رسانده‌اند. اجر آنها با صاحب شریعت باد.

ج. شرح و توصیف این نسخه‌ها در فهرس یاد شده بیان شده است و کسانی که می‌خواهند یکی یا برخی از این کتابها را برای تحقیق متن یا پژوهش بر اساس آن بر گزینند، می‌توانند قبل از انتخاب نهایی با استفاده از ویژگی‌های محتوایی یا ویژگی‌های نسخه‌های مورد نظر، به گزینش دقیق‌تر دست زنند.

و الحمد لله أولاً و آخراً.

الف. مبتنی بر فهرست نسخه‌های عکسی علوم عقلی ج ۱

۱. تذکرة المذنبین / مولی حسین قلی همدانی (م ۱۳۱۱). ش ۲۷ ص ۴۳.
۲. حقیقة المذهب الإمامیة / مولی ابوالحسن شریف عاملی (م ۱۱۳۸). ش ۵ ص ۳۵.
۳. منهاج الحق والیقین / سید ولی الله رضوی (ق ۱۰). ش ۴۱ ص ۸۷.
۴. نجات (در عقاید) و تفسیر سوره حمد / فاضل هندی (م ۱۱۳۷). ش ۵۱ ص ۱۱۶.
۵. مفتاح العدالة وتنبيه الراقدین (دو کتاب) / ملا محمدطاهر قمی (م ۱۰۹۸). ش ۷۴ ص ۱۵۲ تا ۱۵۴.
۶. رسائل علی بن عبدالله بحرانی (م ۱۳۱۹). ش ۸۲ ص ۱۵۸ تا ۱۶۲.
۷. مصباح المهتدین فی أصول الدین / حسن بن راشد حلی (ق ۹). ش ۱۰۹ ص ۱۷۵.
۸. تذکرة الواصلین (شرح نهج المسترشدین علامه حلی) / عبدالحمید اعرجی (ق ۸). ش ۱۳۳ ص ۲۰۰.
۹. هداية الموحدين (ترجمه روضة الواعظین فتال نیشابوری) / علی بن حسن زواره‌ای (ق ۱۰). ش ۱۳۴ ص ۲۰۰.

۱۰. رساله‌های مولی زین العابدین گلپایگانی (م ۱۲۸۹). ش ۱۵۷ ص ۲۱۰.
۱۱. رفع البغض والعداوة / محمد مدرّس حائری (م ۱۳۲۲). ش ۱۷۶ ص ۲۲۰.
۱۲. آیات المتوسمین (۲ جلد) / سیدمهدی قزوینی حلی (م ۱۳۰۰). ش ۴۸۹ و ۴۹۰ ص ۵۸۲.

۱۳. طریق الهدایة / سید محمود مرعشی شوشتری (ق ۱۴). ش ۴۹۲ ص ۵۸۳۱۳.
۱۴. فتح الباب لمغلقات الکافی للکلینی / مطیع بن محمود عرفان یزدی (ق ۱۲). ش ۴۶ ص ۱۰۶.

ب. مبتنی بر فهرست نسخه‌های عکسی علوم عقلی ج ۲.

۱۵. إزهاق الباطل فی ردّ شبه الوهابیة، نوشته محمد بن عبدالوهاب همدانی (م ۱۳۰۳ ق)، در ردّ سخنان همنامش محمد بن عبدالوهاب. شماره ۹۴۷ ص ۵۵۸.
۱۶. الغنیة فی إبطال الرّویة، از همو. ش ۹۵۲.
۱۷. المواعظ البالغة، از همو. ش ۹۶۳.
۱۸. مناهج الفلاح فی ردّ ما استدلتّه العامّة فی صحة الإمامة باختيار الأئمة، ارجوزه‌ای در امامت، سروده محمدعلی خراسانی حائری (قرن ۱۴)، ۳۷ برگ، نسخه کامل. ش ۹۰۹ ص ۵۲۱.

۱۹. حنة [کذا، و شاید: الجنة] النعیم و الصراط المستقیم فی الإمامة، نوشته سید محمدحسین شهرستانی (م ۱۳۱۵)، ۵۹ برگ کامل، کتابت ۱۳۳۷، ش ۹۸۴، ص ۶۱۲.
۲۰. المواهب الرضویة فی دفع الشبهات المقولة والمنویة، نوشته سید محمد عصار، در پاسخ به فرقه‌های ضاله و اثبات عقاید حقّه، فارسی، ۳۷ برگ، ش ۸۲۸ ص ۴۴۸.
۲۱. أهبة المعاد فی إثبات المبدأ والمعاد، نوشته محمدرضا بن قاسم الغراوی، ش ۷۵۹.
۲۲. شفاء القلوب فی عصمة الأنبياء من الذنوب، از همو. ش ۸۵۳/۱.
۲۳. مائة حدیث، اثر سید محمد بن فرج الله قاضی دزفولی (قرن ۱۳)، مجموعه‌ای

- اخلاقی، ۲۸۳ برگ، ش ۸۰۴ ص ۳۸۵.
۲۴. الموجة الكثرية في شرح القصيدة الحميرية، نوشته هادی لکهنوی برادر مفتی میر محمد عباس، ۶۳ برگ، ش ۸۵۵ ص ۴۶۶.
- ج. مبتنی بر فهرست نسخه‌های عکسی علوم عقلی ج ۳.
۲۵. الشهاب المبين في الرد على إمام المشككين، نوشته محمدباقر بن محمد علی سبزواری، سال ۱۳۰۶، ش ۱۳۵۵ ص ۳۴۶.
۲۶. فوائد عليه در شرح اصول عقائد الاسلامیة، نوشته محمد ابراهیم بن محمد نصیر مدرس، تألیف شده به سال ۱۱۱۰ در زمان سلطان حسین صفوی (اشتباهاً ۱۰۱۱ چاپ شده) - کتابت ۱۱۱۶.
- اصل کتاب، یک برگ به عربی و شرح آن ۲۰ برگ به فارسی است، که هر دو در مجموعه شماره ۱۴۴۷ ص ۴۸۰ معرفی شده است.
۲۷. تکملة المرید فی شرح أمثال الدرّ النضید.
- توضیح: کتاب الدر النضید، گزیده‌ای است از شرح ابن ابی الحدید بر نهج البلاغه که عبدالله بن یحیی دانشور زیدی (المؤید بالله) نوشته و در سالهای اخیر، کتابخانه مجلس چاپ کرده است. این کتاب، شرح امثالی است که در آن به کار رفته است. نسخه اصل از دانشگاه ریاض. ش ۱۳۱۴/۲ ص ۳۲۲.
۲۸. قرّة کلّ عین فی مناقب سیدنا الحسین، نوشته محمد بن حسین مدنی (۱۱۴۹ - ۱۱۸۶) دانشور سنی. رساله مختصر در ۱۰ برگ. ش ۱۲۶۳ ص ۲۴۴.
۲۹. الفتح و البشری فی مناقب السیدة الزهراء، از دانشور پیش گفته. ش ۱۲۷۳ ص ۲۶۴.
۳۰. ملحق الاحتجاج، نوشته محمدحسین طالقانی، تکمله‌ای بر احتجاج طبرسی. ش ۱۱۱۴ ص ۹۸.
۳۱. حاشیه محمد شفیع استرآبادی (قرن ۱۱) بر الشافی سید مرتضی، ۲۲ برگ. ش

۱۴۹۹/۸ ص ۵۳۶. (در مجموعه آثار کنگره شریف مرتضی چاپ شده، ولی جای نشر مستقل همراه با دیگر تعلیقات الشافی را دارد).

توضیح: از شماره ۳۲ تا ۴۱، مجموعه‌ای از آثار شیخ محمدرضا بن قاسم غراوی دانشور شیعی نجفی است که نسخه کامل همه کتابها به خط مؤلف است و از کتابخانه کاشف الغطاء نجف تهیه شده و هیچ کدام از آنها تا کنون چاپ نشده‌اند. تنوع موضوعی این کتابها دیدنی است. و دست کم می‌تواند دستمایه نگارش مقاله‌ای مفید در باره این عالم محقق باشد.

۳۲. صحيفة الأمان من النيران فی أحوال صاحب الزمان علیه السلام، سال ۱۳۶۱ ق، ش ۱۱۲۸ ص ۱۱۱. (نگارش آن چهل روز طول کشیده).

۳۳. نصيحة الضالّ، در فضائل حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام، سال ۱۳۲۵، ش ۱۴۸۰، ص ۵۲۳.

۳۴. موهبة الرحمن، تفسیر قرآن، ش ۱۴۷۹ ص ۵۲۲.

۳۵. البضاعة المزجاة، در کلام، سه جلد، ش ۱۴۸۱ تا ۱۴۸۳، ص ۵۲۳ تا ۵۲۵.

۳۶. النور المبين، در تفسیر، ش ۱۴۸۴ ص ۵۲۵.

۳۷. نفی الرب فی علم الأئمة بالغیب، ش ۱۴۸۵ ص ۵۲۶.

۳۸. الخیرات الحسان، ش ۱۴۸۶ ص ۵۲۶.

۳۹. بلوغ منی الجنان فی تفسیر بعض الفاظ القرآن، ش ۱۴۸۷ ص ۵۲۷.

۴۰. المجالس السعيدة، ش ۱۴۸۸ ص ۵۲۸. در مباحث اخلاقی.

۴۱. الكنز المدخر فی آداب المسافر و السفر، ش ۱۴۸۹ ص ۵۲۸.

د. مبتنی بر فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مدرسه حجتیه قم

۴۲. اصول دین، محمدتقی نوری (پدر محدث نوری)، ش ۲۰۴/۲، ج ۱ ص ۱۹۵.

۴۳. رساله در تجوید، مختار اعمی اصفهانی، سال ۹۴۹، ش ۲۱۰/۸، ج ۱ ص ۲۱۷.

۴۴. ترجمه خطبه شقشقیه به نظم و نثر فارسی، محمدتقی حسینی قزوینی، ش ۳ / ۲۱۰، ج ۱ ص ۲۱۳.
۴۵. القصيدة اللامية فی مدح مولانا موسی بن جعفر علیه السلام، عبدالباقی فاروقی (شاعر سنی بغدادی)، ش ۲۵۴/۴، ج ۱ ص ۲۶۳.
۴۶. استقبال راقم مشهدی از ترکیب‌بند محتشم کاشانی، ش ۲۶۴/۳، ج ۱ ص ۲۹۹.
۴۷. صد و شصت و پنج حدیث در باره امام زمان علیه السلام، نویسنده نامعلوم. ۳۲۰ صفحه (با توجه به این حجم به نظر می‌رسد که شرح احادیث را نیز داشته باشد). ش ۳۳۶، ج ۱ ص ۳۹۵.
۴۸. كشف التعمية عن وجوه التسمية، حسین بن محمدصادق خراسانی (م ۱۳۴۹ ق.)، ناتمام مانده، ۸۱۴ ص. ش ۴۹۳، ج ۱ ص ۶۰۰ - ۶۰۱.
۴۹. تفسیر آیه یا ایها الرسول بلغ ... (مختصر، ۹ ص)، ش ۴۹۶/۱۵، ج ۱ ص ۶۱۲.
۵۰. الجبر و التفویض، محمدباقر فشارکی، ۱۲۹۸ ق.، ۹۲ ص، ش ۷۱۰/۳، ج ۲ ص ۳۱۱.